

УДК 37.091.214.18-027.557:331.447.4

Чумак М. Є., Маркусь І. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто актуальне питання профорієнтаційної роботи в середній загальноосвітній школі, особливу роль вчителів, батьків та психологів у виборі молодою людиною свого місця в житті, подальшого шляху навчання і праці. Визначено мету профільного навчання та його вимоги як до особистості учня, так і до вчителя-предметника. Проаналізовано шкільну роботу з огляду на професійне самовизначення школярів.

***Ключові слова:** профорієнтація, профільне навчання, самореалізація, майбутня професія, вчитель-предметник, особистість, навчальна діяльність.*

“Как хорошо когда у человека есть возможность выбрать себе профессию не по необходимости, а сообразуясь с душевными склонностями”

А. Аншерони

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в умовах переходу до ринкових відносин, потребують нових підходів у формуванні особистості школяра. Дедалі гострішою стає залежність місця держави в цивілізованому світі від її можливостей у створенні умов для вільного самовизначення громадян, набуття ними доступних знань і професійної майстерності, самореалізації в тій галузі, де найповніше можна проявити свої обдарування. Успішне вирішення цієї проблеми здебільшого залежить від позитивних результатів у формуванні особистості майбутнього працівника на всіх етапах його шкільного життя.

Вибір професії для кожної молодої людини – це вибір свого місця в житті, подальшого шляху навчання і праці. Без перебільшення можна сказати, що для випускників загальноосвітньої середньої школи – це завжди проблема номер один. Профільне навчання дає можливість учню познайомитись зі своєю майбутньою професією за допомогою предметів, до яких у них є здібності та які їм подобаються. Профорієнтаційна робота повинна здійснюватися на всіх вікових етапах, але саме період ранньої юності є найбільш сензитивним для формування готовності учня до професійного самовизначення. Згідно з системою управління профорієнтаційною роботою в школі, учнів 7-9 класів поступово готують до вибору профілю навчання, при цьому враховують їх пізнавальні інтереси, здібності, нахили. Спираючись на класифікацію професій Є. Клімова, можна

розподілити учнів за відповідними профілями. В свою чергу, профільні класи з поглибленим вивченням окремих предметів дають можливість вчителю-предметнику більш ретельно знайомити учнів з професіями, основою яких виступають предмети навчально-виховного циклу. Велике значення в організації профорієнтаційної роботи в умовах профільного навчання відводиться вчителю-предметнику.

Щоб вибір професії був справді свідомим і вільним, необхідно враховувати принаймні три фактори: інформованість про світ професій, знання своїх особистісних особливостей, уміння співвідносити особисті якості з вимогами, які висувають професія і спеціальність. Уся шкільна робота повинна сприяти професійному самовизначенню учнів, насамперед виявленню й розвитку схильностей і здібностей, формуванню мотивів вибору професії, професійних інтересів, моральних та інших якостей, важливих для майбутньої трудової діяльності. Психолого-педагогічна функція профорієнтації – це перш за все виявлення і формування інтересів, нахилів, здібностей школярів, визначення шляхів і умов ефективного управління їх професійним самовизначенням. Також це – формування професійних намірів відповідно до інтересів і потреб конкретного регіону у кадрах. Профорієнтація повинна здійснюватися на всіх вікових етапах:

1. Емоційно-образний (діти старшого дошкільного віку). Формування позитивного ставлення до світу професій, до людей, праці. На цій стадії професії відомі дітям лише за назвами і деякими зовнішніми ознаками (форма одягу, манера поведінки, оцінка оточуючих людей).

2. Пропедевтичний (1-4 класи). Розвиток інтересу до професії батьків, до найбільш масових професій. Формування любові і сумлінного ставлення до праці. У молодших школярів ще немає підстав для здійснення серйозного професійного вибору, часто відсутні виражені інтереси і нахили, або вони легко змінюються на інші.

3. Пошуково-зондуючий (5-8 класи). Формування професійної спрямованості при усвідомленні інтересів, здібностей, цінностей, які пов'язані з вибором професії і визначенням свого місця у суспільстві. У цих учнів можуть раптово змінюватись інтереси, що викликано істотнім підйомом пізнавальної активності у цьому віці. Але саме в цьому віці можуть виникнути інтереси, які можуть вплинути на вибір професійної діяльності.

4. Формування професійної свідомості (8-9 класи). Формування особистісного сенсу вибору професії, уміння співвідносити суспільні цілі вибору сфери діяльності зі своїми ідеалами, уявлення про цінності зі своїми можливостями. На цьому етапі учень повинен вже реально сформулювати для себе завдання вибору майбутньої діяльності з урахуванням наявного психологічного і психофізіологічного ресурсів. Предмети на вибір у цих

класах покликані сприяти формуванню в школярів стійких інтересів, допомогти їм у виборі профільного навчання в 10-11 класах. Підсилюється увага до вироблення у школярів бажання до постійного навчання. Профорієнтаційна робота з ними планується з урахуванням можливості продовження освіти в професійно-технічних, середніх спеціальних навчальних закладах чи у середніх загальноосвітніх школах.

5. Період уточнення соціально-професійного статусу (10-11 класи). Формування знань, умінь у визначеній сфері трудової діяльності. На цьому етапі в сучасній системі освіти старшокласники, що вибрали профіль навчання чи опанували (за бажанням) професію, уточнюють відповідність своїх професійно важливих та інших якостей, стану здоров'я вимогам професійної діяльності, що обирається [10].

Мету професійної орієнтації учнів слід розглядати в загальному зв'язку з ширшими цілями і завданнями трудової підготовки школярів. Професійну підготовку учнів на сучасному етапі визначено таким чином:

- сформувати у школярів готовність до суспільно корисної, продуктивної праці, тобто виробити сукупність трудових колективів і практичне здійснення кадрової політики на місцях;
- організація діяльності з підвищення кваліфікації співробітників центрів профорієнтації;
- проведення роботи з підготовки молоді до вибору професії;
- узагальнення і розповсюдження передового досвіду профорієнтаційної роботи.

Як важлива ланка системи профорієнтації, розглядаються кабінети профорієнтації в школах. На них покладається вирішення таких завдань:

- ознайомлення учнів з різними професіями, пропаганда робочих професій;
- професійна діагностика: вивчення інтересів, професійних намірів, схильностей і здібностей молоді;
- здійснення профконсультаційної роботи з молоддю і батьками, в процесі якої уточнюються професійні наміри, подаються рекомендації щодо вибору професії, повідомляється інформація про шляхи подальшого підвищення кваліфікації і відповідні навчальні заклади;
- практичне здійснення професійного відбору (підбору) на основі даних профдіагностики;
- робота з працевлаштування випускників шкіл, здійсненню їх професійної і соціальної адаптації, а також професійного виховання молоді;
- аналіз ефективності роботи з профорієнтації.

З огляду на важливу роль у професійному самовизначенні учнів їхніх батьків, особливе значення має співпраця в професійній роботі школи і сім'ї. Тому школа повинна спрямовувати зусилля батьків на створення умов

для розвитку інтересів, схильностей і здібностей їхніх дітей. Здійснювана в школі цілеспрямована робота з професійної орієнтації учнів є частиною навчально-виховного процесу. Вона проводиться всім педагогічним колективом, а не лише психологом та вчителями трудового навчання.

У процесі реформування шкільної освіти, а саме перехід від загальноосвітніх шкіл до профільних, дає можливість учням вибрати профіль, що відповідає їх інтересам, нахилам, здібностям, а це, в свою чергу, забезпечує більш свідомий вибір професії у недалекому майбутньому. З огляду на це, профорієнтаційна робота школи спрямована на допомогу учням у вірному виборі профілю. Учневі, який визначився з напрямом профілізації: суспільно-гуманітарний, природничо-науковий, художньо-естетичний, фізико-математичний, – набагато легше ознайомитись з майбутньою професією, вивчаючи поглиблено курси за вибором, профільні дисципліни тощо. Готовність учня до профільного навчання має базуватися на орієнтації в світі професії та вимогах з їх боку до особистості. Існує безліч класифікацій професій. Згідно з класифікацією професій за Є. Клімова, визначаються п'ять типів: людина-природа, людина-техніка, людина-людина, людина-знак, людина-художній образ. Розглядаючи ці типи професій як загальні профілі, їх розподіляють за такими типами:

1) людина-природа: природничо-науковий, хіміко-біологічний, медичний, екологічний, сільськогосподарський, географічний тощо.

2) людина-техніка: технічний, технологічний, транспортний, комп'ютерно-інформаційний, виробничий, дизайнерський тощо.

3) людина-людина: гуманітарний, філологічний, економічний, спортивний, історичний, правознавчий, педагогічний тощо.

4) людина-знак: природничо-науковий, фізико-математичний, інформаційний, лінгвістичний тощо.

5) людина-художній образ: естетичний, образотворчий, музичний, хореографічний, театральний, дизайнерський тощо [5].

Таким чином, спираючись на пізнавальні інтереси учнів до відповідної професії, можна зорієнтувати їх на доцільний профіль навчання, і навпаки, знаючи здібності і нахили учнів до деяких предметів навчально-виховного циклу, можна запропонувати відповідний профіль, а в подальшому – і саму професію. Профільна підготовка відрізняється від загальноосвітньої більш конкретними професійно зорієнтованими характеристиками мотивів, мети, засобів і результатів навчальної, продуктивної, творчої діяльності, які виступають стосовно учня у вигляді певних вимог. Учні повинні перейти від більш загального, точніше – загальноосвітнього, до більш конкретного профілю діяльності, який передбачає певну спеціалізацію, конкретизацію навчальної діяльності навколо визначеної групи професій. З часом така орієнтація буде звужуватися і конкретизуватися у професійній підготовці у ПТОЗ чи ВНЗ. Узагальнюючи вимоги з боку профільного навчання до

особистості учня, можна визначити такі їх головні групи:

1. Активізація, інтенсифікація навчальної діяльності, що виявляється у збільшенні навантаження на нервову систему учня. Це викликає необхідність виховувати і формувати психофізіологічну готовність учня до профільного навчання.

2. Збільшення інтелектуального напруження – через необхідність розв'язання значно більшої кількості спеціалізованих, профільних навчальних завдань, що потребує розвитку відповідної інтелектуальної готовності учня.

3. Інтенсивне нарощування профільного навчального і продуктивного досвіду – спеціальних знань, умінь, навичок відповідного напрямку, що ставить питання про готовність учня.

4. Підвищення рівня самоорганізації, самостійності у виконанні завдань навчальної діяльності й життєдіяльності, оскільки саме в період профільного навчання в старшій школі стають провідними особистісне, життєве і професійне самовизначення. Тому слід виокремлювати так звану рефлексивну готовність учня до профільного навчання.

5. Профільне навчання вимагає від учня підвищеної уваги до тих рис характеру, які сприяють успішній напруженій продуктивній діяльності.

6. Профільне навчання вимагає від учня значної відповідності його потреб, мотивів, інтересів, схильностей, потягів специфіці профілю і професій, що його складають, тому слід говорити про мотиваційну готовність особистості. При цьому відбувається зміщення спрямованості в майбутнє, активізація процесів прогнозування, програмування діяльності учня [12].

Діяльність учня в процесі опанування профілю навчання має починатися з актуалізації відповідних потреб і мотивів, бути забезпеченою необхідною вихідною інформацією й розгортанням пізнавального процесу, на основі чого він ставить нову мету і складає програму профільної навчально-продуктивно-творчої діяльності, перебіг якої має обов'язково призводити до суспільного та особистісного значущого результату. Вимоги з боку профільного навчання висуваються не лише до особистості учня, а й до вчителів-предметників. Особливої уваги потребує профорієнтація учнів у процесі вивчення основ наук в умовах профільного навчання: різні цикли – суспільно-гуманітарні, природничо-математичні, трудове навчання, фізичне й естетичне виховання – мають нерівнозначні профорієнтаційні можливості. Профільні дисципліни дають можливість вчителям-предметникам не лише викладати відповідний матеріал, але й ознайомити учнів з професіями, в яких їх предмет відіграє важливу роль. Тому слід у процесі викладання предмету виразніше показати учням ті сторони знань і навиків, які мають практичне значення для сучасної виробничо-трудової діяльності, сформулювати у них вірне розуміння суспільного характеру цих знань і

навиків, викликати до них інтерес. Необхідно захопити школярів перспективою практичного застосування отримуваних ними знань. Саме усвідомлення практичного значення шкільного предмету, його місця в трудовій діяльності формує інтерес до предмету, а разом з ним і до професій, науково-теоретичну основу яких він складає. Так, наприклад, учитель математики в класах фізико-математичного, науково-природничого, технічного профілю знайомить учнів з видатними відкриттями в науці і техніці, з біографією відомих вчених. За рахунок позакласних годин проводить екскурсії на підприємства. Вчитель іноземної мови в класах гуманітарного, філологічного профілю може більш ретельно розповісти учням про роботу перекладача, лінгвіста, журналіста тощо. В складнішому становищі опиняються вчителі, які викладають не профільні дисципліни. Знайти зв'язок між своєю дисципліною і майбутньою професією учням, які не будуть її використовувати у подальшій професійній діяльності, дуже важко. З іншого боку, необхідно пам'ятати, що навіть при ретельній діагностиці учнів з того чи іншого профілю можуть виникати випадки хибного вибору. Це означає, що учневі необхідно переорієнтуватися в майбутньому, але без знань деяких дисциплін зробити це йому буде дуже важко. Основною метою вчителя-предметника при профорієнтаційній роботі в будь-якому профілі навчання є [11]:

- знайомити учнів з різними видами трудової діяльності і професії;
- вивчати їх нахили, здібності, професійні інтереси, формувати у них суспільно значущі мотиви вибору професії;
- консультувати учнів з питань, які пов'язані з продовженням навчання та працевлаштуванням.

Вчитель повинен продумати, з якою професією доречно ознайомити учнів у межах програмної теми, враховувати спільні основи профорієнтації під час вивчення різних навчальних предметів. Для проведення профорієнтаційної роботи в межах свого предмета, вчитель-предметник повинен мати теоретичну та практичну підготовку. Теоретична підготовка охоплює: знання цілей, завдань профорієнтації, методів її реалізації в умовах відповідного предмета, психолого-педагогічні основи проблеми. Практична підготовка передбачає: знання методики профорієнтаційної роботи в умовах викладання відповідного предмета, вмінь та навиків проведення різних заходів (бесіди, зустрічі, екскурсії). Урок є основною формою навчально-виховного процесу, і від того, наскільки серйозно відноситься вчитель-предметник до включення в хід уроку профорієнтаційного матеріалу, буде залежати ефективність роботи всієї школи при підготовці учнів до основного, правильного вибору професії. В процесі підготовки до уроку вчитель повинен на всіх етапах передбачати розв'язання профорієнтаційних завдань. Не завжди можна знайти готові, укладені спеціалістами описи професій, тому кожному вчителю необхідно

оволодіти методикою профорієнтаційного відбору матеріалу. Цей відбір може проводитись в такому порядку:

- вивчення і аналіз навчальних програм і шкільних підручників з метою визначення переліку професій, на які буде здійснюватися орієнтація учнів;
- вивчення і аналіз професійно-кваліфікованих характеристик, програм професійної підготовки;
- вивчення досвіду роботи підприємств;
- аналіз шкільних програм трудового навчання у відповідній школі [11].

Основними формами профорієнтаційної роботи вчителя-предметника при вивченні програмних тем є:

- бесіда про професії, які пов'язані з матеріалом, що вивчається;
- розв'язання різних типів завдань з практичним змістом;
- участь в олімпіадах, вечорах, теоретичних конференціях;
- екскурсії на підприємства, виставки;
- зустріч із спеціалістами;
- проведення тематичних, літературно-художніх вечорів, усних журналів.

Треба пам'ятати, що в межах одного або декількох предметів, які ізолювані один від одного, проводити профорієнтаційну роботу неможливо. Будь-яка професійна діяльність передбачає наявність у працівника значної кількості знань і вмій з різних, іноді навіть не суміжних, дисциплін.

Профорієнтаційна робота повинна слугувати одній меті – активізувати учня, сформувані у нього прагнення до самостійного вибору професії з урахуванням отриманих знань про себе, свої здібності і перспективи їх розвитку.

Використана література:

1. *Ендальцев Е. А.* Выбор профессии. Социальные, экономические и педагогические факторы / Е. А. Ендальцев. – К. : Вища школа, 1982. – 149 с.
2. *Закатнов Д. А.* Психолого-педагогические основы профессионального самоопределения школьников / Д. А. Закатнов // Наукові записки Ніженського державного педагогічного університету ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки № 2. – Ніжин, 2001. – С. 26-31.
3. *Захаров Н. Н.* Профессиональная ориентация школьников / Н. Н. Захаров. – М. : Просвещение, 1988. – 270 с.
4. *Зінченко В. П.* Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах / В. П. Зінченко, М. С. Янцур // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації. – Вип. 4, 1998. – С. 4-15.
5. *Климов Е. А.* Образ мира в разнотипных профессиях : учеб. пособие / Е. А. Климов. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 224 с.
6. *Кон И. С.* Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 192 с.
7. *Конопкин О. А.* Связь учебной успеваемости студентов с индивидуально-типологическими особенностями их саморегуляции / О. А. Конопкин, Г. С. Прыгин // Вопросы психологии. – 1984. – № 3. – С. 42-52.
8. *Лернер П. С.* Модель самоопределения выпускников профильных классов средней общеобразовательной школы / П. С. Лернер // Школьные технологии. – 2004. – № 4. – С. 50-63.
9. *Лозниця В. С.* Психологія і педагогіка: основні положення : навчальний посібник / В. С. Лозниця. – К. : “ЕксОб”, 1999. – 304 с.

10. Професійна діагностика / упорядник Т. Гончаренко. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с.
11. Сахаров З. Ф. Профессиональная ориентация школьников / З. Ф. Сахаров, А. Д. Сезанов. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
12. Сабадаж Ж. Профільна освіта старшокласників / Ж. Сабадаж // Завуч. – 2005. – № 17-18. – С. 42-46.
13. Хавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П. А. Хавир. – М., 1981. – 96 с.
14. Ярошенко В. В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся / В. В. Ярошенко. – К. : Рад. школа, 1983. – 112 с.

ЧУМАК М., МАРКУСЬ И. Профорієнтаційна робота в середній загальноосвітній школі в умовах профільного навчання.

В статті розглянуто актуальний питання профорієнтаційної роботи в середній загальноосвітній школі, особливої ролі учителів, батьків і психологів у виборі молодим людиною свого місця в житті, подальшого шляху навчання і праці. Визначено мету профільного навчання і його вимоги до особистості учня, так само до вчителя-предметника. Проаналізовано шкільну роботу, спрямовану на професійне самоопределение школярів.

Ключові слова: профорієнтація, профільне навчання, самореалізація, майбутня професія, вчитель-предметник, особистість, навчальна діяльність.

CHUMAK M., MARKUS' I. Vocational orientation work at middle general school in the conditions of the type teaching.

In the article the pressing question of vocational orientation work is considered at middle general school. The special role of teachers, parents and psychologists in the young man's choice of the place in life way of teaching and workplace is researched. The purpose of the profile teaching and its requirements to student's personality and to teacher are defined. School work, which is directed to professional self-determination of schoolboys, is analysed.

Keywords: vocational orientation, profile teaching, self-realization, future profession, teacher, personality, educational activity.

УДК 371.315:811.133.1

**Яковенко-Глушенкова Є. В.
Київський національний лінгвістичний університет**

**ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД
ЯК КОНТЕКСТ СИСТЕМНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ ПРИ НАВЧАННІ
ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ**

У статті охарактеризовано когнітивні властивості особистості, розвиток позитивної мотивації до навчальної діяльності, особливості комунікативної компетентності у контексті формування професійно орієнтованого усного мовлення у майбутніх учителів французької мови на початковому ступені навчання.